

«Ня будзьце абыякавымі...»

Гутарка з мастаком Кастусём Хараішэвічам

*Седзячы ў паўзмроку маладэчанскай
майстэрні Кастуся Хараішэвіча, застаўленай
запыленымі карцінамі й сьвежымі,
недапісанымі працамі, зусім не хацелася
разбураць утульнасьць атмасфэры
перакрыжаваным допытам.*

*Гутарка распачалася спантанна, па-свойску...
Кастусь Іванавіч проста стаў распавядаць:*

Кастусь Іванавіч: Усё склалася так, як склалася. Але зусім ня так, як я планаваў спачатку. Я пейзажыстам быць не зьбіраўся, таму што мяне заўсёды хвалявала грамадска-палітычнае жыцьцё. Па вялікім рахунку, я й ня думаў пра мастацтва – да 20 гадоў пісаў вершы па-беларуску і па-польску. Бо не было ўмоваў, каб спрычыніцца да жывапісу: ні школаў, ні студыяў, ні мастакоў. Ды я ня бачыў твораў, акрамя пасьяваенных няякасных рэпрадукцыяў рускіх перасоўнікаў, якіх я, праўда, дасюль вельмі люблю і паважаю за іх грамадзянскую пазіцыю, за іх шчырасць і народнасьць, ну, вы разумееце. У савецкі ж перыяд панавала ў асноўным кампліментарнае мастацтва, у рэчышчы так званага сацрэалізму, які, дарэчы, вельмі трапна азначыў Шолахаў у інтэрв'ю 1928 году, сказаўшы: сацрэалізм – гэта калі трэба пісаць

так, каб было зразумела для начальства. Ужо тады ён гэта зразумеў.

«Дзеяслоў»: *Распавядзіце, калі ласка, падрабязней пра свае літаратурныя спробы?*

К. І.: У маладосьці я хацеў быць паэтам, а не мастаком. У вайну я толькі пра гэта і думаў. Нават пісаў паэтычныя творы, у тым ліку і прысьвечаныя Каліноўскаму. Усё гэта загінула ў 44-м. Цудам захавалася толькі некалькі старонак дзённіка. Пасля вайны я паспрабаваў занесці нешта з сваіх допісаў у маладэчанскую рэдакцыю. Там паглядзелі і сказалі: вам лепей іх схаваць і нікому не паказваць. Дух маіх твораў зусім не адпавядаў ідэалогіі.

«Дз.»: *А «ў шуфляду» не пісалі?*

К. І.: Пісаў. Асабліва ў Вільні. Пасля таго, як мяне выключылі з філфаку БДУ, вымушаны быў зехаць у Вільню. Увесну 1946-га мяне першы раз выклікалі ў НКУС па справе Саюзу беларускай моладзі. За мной устанавілі сапраўднае адсочванне кожнага кроку. Ад лагераў выратавала, пэўна, тое, што я не паспеў прыняць прысягі СБМ, бо быў падлеткам (старэйшыя хлопцы атрымалі немалыя тэрміны). Тады я канчаткова вырашыў, што стану мастаком. І ўсё знішчыў – і паэтычныя, і праязныя накіды. Я змаладушнічаў, зразумеўшы, што ў пісьменьніцкай справе нічога не дамагуся. Жывапіс больш алегарычнае мастацтва.

«Дз.»: *Кастусь Іванавіч, ці Вы самі вылучаеце нейкія перыяды, ад-*

Кастусь ХАРАШЧЭВІЧ.

метныя этапы ў сваім творчым жыцці?

К. І.: На пачатку я збіраўся займацца толькі тэматычнымі творамі. Першыя мае працы былі звязаныя з жыццём заходнебеларускай вёскі. Так, дыпломная работа была прысьвечаная канфлікту паміж сялянамі і панамі, хаця асаблівай канфліктнасці не было. Прынамсі, не параўнальна, як пры бальшавіцкім рэжыме. Называлася “Паўстаньне нарачанскіх рыбакоў”. Яно, па сутнасці, не было паўстаннем, гэта была проста забастоўка, але

«Мой Кастусь Каліноўскі».

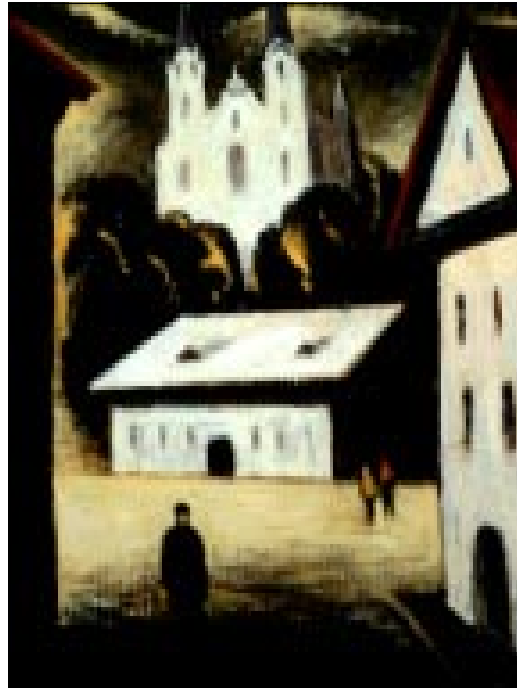
я пад уплывам роздумаў пра Каліноўскага – гэта быў 1963 год – сюды перанёс той дух, які вось дзе (паказвае на вялізнае палатно “Мой Кастусь Каліноўскі”, што займае цэнтральнае месца ў майстэрні). Але “Паўстаньне...” пісалася па дамове з Міністэрствам культуры, за гэта плацілі грошы. Ім падабалася, што заходнія беларусы ідуць лупіць паноў. Цудоўна, значыць карціна харошая (сьмяецца).

Далей быў твор “Чаканьне” – пра чаканьне савецкай улады, бо гэта была мара Заходняй Беларусі далучыцца, абсалютна нічога ня ведаючы пра падзеі ва Усходняй. Усё гэта былі творы не пейзажнага, а кампазіцыйнага плану.

«Дз.»: *Творы, што пісаліся па дамове з Мінкультам, ішлі ў музей?*

К. І.: “Паўстаньне...” якраз і было першым маім творам, што трапіў у Маладэчанскі абласны краязнаўчы музей.

І яшчэ твор, вельмі дарагі для мяне, звязаны з Тарашкевічам. Называецца “Выступленьне Браніслава Тарашкевіча перад сялянамі Заходняй Беларусі”. Гэта ўжо быў 1968 год, рэабілітацыя, ведаецца. Таксама па дамове, для музея. Далі аванс, усё нармальна. Зрабіў эскіз, дзе Тарашкевіч быў на другім плане, паколькі галоўная ж фігура. І вось я як паказаў яго ў Міністэрстве культуры, чыноўнікі паглядзелі і сказалі: “Ведаецца, з Тарашкевічам яшчэ ня ўсё зразумела, каб яго ўжо так вылучаць. Мы ж плоцім грошы...” – тады гэта было недзе паўтары тысячы. А вельмі спадабаўся многім мастакам рынак, які я маляваў па памяці. Часта

Івянецкі касьцёл.

ездзіў з бацькам на рынак, сядзеў на возе, пільнаваў. І вось гэты сацыяльны ўхіл падабаўся: нібыта так ужо бедна й беспрасьветна было ў той час. Мы вырашылі: добра, будзе рынак. І калі прынялі карціну, прывезьлі ў Менск, – я тады ўжо без “худсавету” дамаляваў Тарашкевіча. І так мы іх падманулі. Толькі, каб ня рушыць кампазіцыю, давялося ўпісаць яго на заднім плане, удалечыні. Нежынкоўская, жонка Тарашкевіча, сказала: “Мне падабаецца ўсё, толькі Бронік надта ж мой малы”. І я даў ёй слова, што абавязкова вярнуся да гэтае тэмы. І вось тут ужо (падыходзіць да яшчэ адной незавершанай карціны) Тарашкевіч са сваімі паплечнікамі па Грамадзе зусім у іншым плане. “Беларуская галгофа” называецца гэты твор.

Дык вось, я марыў і чакаў, што музей і Каліноўскага замовіць.

Пра пейзажы шчэ асабліва ня думаў. Мне быў цікавы і важны дух паўстаньня. У 65-м у мяне ўжо зьявіўся эскіз на тэму Каліноўскага. Я хацеў напісаць яго пакараньне на Лукішках. Але Ермаловіч сказаў, што гэта наўрад ці пройдзе.

«Дз.»: *І што сталася прычынай вашага пераходу да пейзажу?*

К. І.: Я любіў маляваць, любіў прыроду, ездзіў на эцюды ў вольны час. Майстэрні не было – яна зьявілася ў мяне толькі ў 50 гадоў – нармалёвага жытла не было. Занятая пейзажам быў вымушаным, сродкам для пражыцця.

Адной з галоўных формаў творчасці да “перабудовы” была дамова праз Саюз мастакоў. Трэба было, каб твор адпавядаў ідэйнаму накірунку... Я адзін раз паспрабаваў заключыць дамову – на тэму сьвята ў вёсцы. Я добра

«Партрэт Міколы Ермаловіча».

ведаў, што гэта было. Год прамучыўся і нічога не зрабіў.

«Дз.»: *Не змаглі ўкласьціся ў “ідэйны накірунак”?*

К. І.: Калі б я рэальна паказаў тое сьвята, ніхто б мне за гэта грошы не заплаціў: сьпярыша мітынгі-мітынгі, а тады павальная п’янка. Вульгаршчына, якая мае месца і цяпер. Таму зрабіў зусім іншы твор, і ўжо на замову не працаваў. Я зарабляў грошы пейзажамі, адначасова робячы творы для душы, для сябе, якія засталіся ў мастацтве.

«Дз.»: *Кастусь Іванавіч, ці можаце расповесці пра сваіх настаўнікаў, што выкладалі падчас акупацыі?*

К. І.: (паказваючы на палатно “Мае настаўнікі”) Бачыце, тут маецца дакументальны надпіс: “Маладэчна. Сярэдняя гандлёвая школа 1942-1944 г. г.”. Барыс Кіт, у цэнтры, быў, безумоўна, дырэктарам, гэта яго была задума. Мы з ім і цяпер сувязь падтрымліваем, лістваемся, нават званіў мне на мінулы Новы год. Зьлева – Георгій Вяршыцкі, настаўнік з нашай мясцовасьці, вёў нямецкую. І Янка Давідовіч. Лідзія Савік, калі была

«Мае настаўнікі».

ў майстэрні, казалі, што Кіт вельмі падобны атрымаўся. Быў у нас настаўнік Няхлодаў – царскі афіцэр, удзельнік Кранштадскага мецяжу, быў суддзём падчас акупацыі. У нас ён выкладаў міжнароднае права. Школа была на вельмі высокім узроўні. Нягледзячы ні на што, дух там быў сапраўды беларускі!

«Дз.»: *Ці былі, акрамя Ермаловіча, у тых далёкіх 60-я людзі, блізкія Вам па духу?*

К. І.: Ня толькі былі – ёсьць. Дагэтуль падтрымліваю добрыя стасункі з археолагам Міхасём Чарняўскім. Шмат разам вандравалі па нашых далёкіх і блізкіх мясцінах. Прызнацца, тое заняўбаньне гістарычнае спадчыны, што мы бачылі паўсюль, не суцяшала. Як можна заўважыць, з прыроды я пішу рэдка. Ня шмат у мяне фатаграфічна дакладных працаў. Звычайна выкарыстоўваю пэўныя фрагменты рэчаіснасьці. Атрымліваецца, мажліва, крыху фантастычны вобраз Беларусі. Тыя нашыя паездкі з Міхасём вельмі дапамагалі.

Добра сябравалі са славытым краязнаўцам Генадзем Каха-

«Менск XIX-га стагоддзя».

ноўскім. Памятаю, як ён прыйшоў неяк да мяне пасля ўроку, які прысьвяціў паўстанню Каліноўскага, – увесь маркотны і змардаваны. Атрымаў ад

«Курапаты. За што?».

школьнага кіраўніцтва. Яшчэ 1963 год быў.

«Дз.»: *Апошнім часам Вы амаль адышлі ад пейзажаў. Чаму? Толькі таму, што нарэшце маеце магчымасьць рабіць тое, што заўжды хацелі?*

К. І.: Пейзажныя творы – як пэтычная сутнасьць чалавека. А зьмястоўныя, тэматычныя – гэта проза. З узростам прытупляецца бачаньне характава. Ня толькі па зроку, але й душой. Рамантыкі той ужо няма. Вядома, што сапраўднае творчасьць – заўжды біяграфія. Заўважце, усе сапраўдныя паэты сканчаюць у маладым узросьце. А Талстой паспяхова пісаў і ў восемдзясят. Наогул, тэматычныя творы апошніх гадоў высьпявалі ў маёй падсвядомасьці дзесяцігоддзямі, чакаючы свайго часу.

«Дз.»: *Выбачайце за банальнае пытаньне, але ці верыце Вы ў лёс,*

у зорку, што вяла Вас праз жыццё?

К. І.: Я стаў фаталістам, бо ведаю, што лёс – гэта генетычна праграмаванае ў чалавеку пры зачацці. Нікуды тут не падзенешся – і зробіш тое, што табе праграмавана, і пражывеш столькі.

«Дз.»: *Як Вам падаецца, ці выканалі Вы сваю праграму?*

К. І.: Я выладаваў свой інтэлектуальны і патрыятычны патэнцыял і на лёс ня крыўджуся. Я амаль усё паспеў. Яшчэ б крыху часу, каб дарабіць-адшліфаваць... Дзеля таго, каб не існаваць, у мяне было вельмі многа момантаў. Як выбраўся ў чэрвені з рэанімацыі пасля трэцяга інфаркту, то я падумаў: значыць, яшчэ штосьці не дарабіў. Адно, што пісьменьнікам ня стаў.

«Дз.»: *А як жа кніга Ваіных успамінаў «Зведанае і перажытае»?*

К. І.: Ну так. Яе рэдактар Міхась Казлоўскі па прачытаньні сказаў: цяпер я веру, што вы маглі б стаць пісьменьнікам. Бо ніводнае су'эзнае праўкі не зрабіў.

«Дз.»: *Кастусь Іванавіч, а як Вы на крытыку рэагуеце?*

К. І.: Калі камусьці нешта ў мяне не падабаецца – гэта добра. Галоўнае, каб аб'якавымі не былі. Бывае, кажуць: «О, які змрочны мастак. Гляньце – неба чорнае, ну як гэта так?» Я адказваю: «Ведаеце, у мастацтве няма белага і чор-

Руіны Наваградка.

нага. Ёсць альбо добрыя працы, альбо кепскія».

Р. С. *Працы Кастуса Іванавіча сапраўды энергетычна сьветлыя. Мастак Алесь Пушкін аднойчы выказаўся пра адметную палітру Харашэвіча так: «Чалавек піша сажай, а атрымоўваецца сьветла». Пакідалі майстэрню мы ў прыўзнятым урачыстым настроі, нібы пасля казані. Адно не знікала пачуцьцё лёгкага неўразуменьня. Як так сталася, што ў творцы такога ўзроўню й тэматычнай шырэнні столькі палотнаў пыліцца ў майстэрні. Кастусь Іванавіч, існуючы на звычайную пенсію, не ахвотна прадае свае творы нават знаёмым. Але Нацыянальнаму мастацкаму музею РБ наўрад ці адмовіў бы.*

Гутарылі:

**Анатоль ІВАШЧАНКА
і Усевалад СЫЦЕБУРАКА.**

Фота Андрэя КУКСЕНКА.